

Ἡ ἀναγκαιότητα τῆς Σάρκωσης:
Ἡ συμβολὴ τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας στὴν οἰκουμενικὴ
πορεία γιὰ μιὰ δίκαιη καὶ βιώσιμη κοινωνία

Στυλιανοῦ Τσομπανίδη*

1. Οἱ νέες προκλήσεις

Ἡ ἀνθρωπότητα σήμερα ἔχει φθάσει σὲ ἓνα σημεῖο ποὺ κάθε φυσικὴ σχέση κινδυνεύει νὰ καταλυθεῖ καὶ ἡ ἐπαφὴ τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν πραγματικότητα γίνεται ὑποχρεωτικὰ ἔμμεση καὶ διαμεσολαβημένη. Ἡ ἔμμεσότητα εἶναι τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς εἰκονιστικῆς κοινωνίας. Ζώντας ὁ ἄνθρωπος σὲ μιὰ εἰκονιστικὴ κοινωνία ποὺ τείνει στὴν ἐξαῦλωση τῶν ἀγαθῶν (π.χ. ἐξουσία, πλοῦτος, χρῆμα, νομισματικὴ τάξη, πληροφορία) καὶ τῶν σχέσεων (διαπροσωπικῶν, οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν)¹, μετατρέπεται διὰ τῆς τεχνολογίας σὲ «ἔμμεσο ἄνθρωπο»², ἀποξενωμένο ἀπὸ τὸ σῶμα του, πράγμα ποὺ συνδέεται μὲ τὴν ἀποξένωση καὶ ἀποκοπὴ του ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ ἄλλου καὶ ἀπὸ τὴ φύση, μὲ τὴν ὁποία συνδέεται τὸ σῶμα του. Καθὼς ἡ ἐπικοινωνία γίνεται λιγώτερο ἐνσώματη, χάνει τὸ βαθύτερο σημεῖο τῆς ὑπαρξῆς της, τὴν

* Ὁ Στυλιανὸς Τσομπανίδης εἶναι Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

1. Γιὰ τὴν ἔννοια τῆς «εἰκονιστικῆς κοινωνίας» βλ. Θ. Τάσης, *Ψηφιακὸς ἀνθρωπισμὸς. Εἰκονιστικὸ ὑποκείμενο καὶ τεχνητὴ νοημοσύνη*, ἐκδ. Ἄρμός, Ἀθήνα 2019, σ. 11.

2. Γιὰ τὸν «ἔμμεσο ἄνθρωπο», ποὺ δὲν τὸν ἐνδιαφέρει ἡ σχέση ἀλλὰ ἡ χρῆση, μιᾶ ὁ Σπ. Κυριαζόπουλος στὰ βιβλία του: *Ἡ καταγωγὴ τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος*, Ἀθήνα 1965 καὶ *Ἐνώπιον τῆς Τεχνικῆς*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1971. Ὁ Σ. Γουνελάς ἐξηγεῖ μὲ συγκεκριμένους ἀναφορὲς στὸ ἔργο τοῦ Κυριαζόπουλου τί σημαίνει «ἄμεσος» καὶ «ἔμμεσος ἄνθρωπος» στὸ βιβλίό του: *Ἡ κρίση τοῦ πολιτισμοῦ: κρίση τοῦ ἀνθρώπου – ἀπώλεια τοῦ νοήματος*, ἐκδ. Ἄρμός, Ἀθήνα 1977, σσ. 158-171.

Κοντά σὲ αὐτό, ἡ διαρθρωτικὴ επέτρεψε σὲ μία ὀλιγάριθμη τάξη πρωταγωνιστῶν νὰ χρησιμοποιοῦν τὶς πληροφορίες ποὺ λαμβάνουν μὲσῶ τῶν νέων τεχνολογιῶν, νὰ ἰδρύνουν εἰκονικὲς ἐταιρεῖες ποὺ ὑπονομεύουν τὶς ὑπαρχτὲς ἐταιρεῖες καὶ νὰ κερδοσκοποῦν σὲ πλήρη ἀδιαφάνεια, συσσωρεύοντας τεράστιο πλοῦτο εἰς βάρος τοῦ μεγαλύτερου τμήματος τῶν πληθυσμῶν τῆς γῆς, ἀκόμη καὶ τῶν κρατῶν, χωρὶς νὰ περνοῦν ἀπὸ τὴν παραγωγικὴ διαδικασία⁶. Πρόκειται γι' αὐτὸ ποὺ ἀποκαλεῖται «κέρδος πάνω ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους» (profit over people)⁷ καὶ –θὰ προσθέταμε– καὶ πάνω ἀπὸ τὸ περιβάλλον.

Ἀναφερόμαστε σὲ μία μορφὴ παγκόσμιας οἰκονομίας τῆς ἀγορᾶς/ἀνάπτυξης, κάθετα ἀντίθετης στὶς χριστιανικὲς ἀρχές, κυρίαρχη φιλοσοφία τῆς ὁποίας εἶναι ὁ ἀτομοκεντρισμός, ὁ στυγνὸς ὑλισμὸς καὶ ἡ ἀπληστία. Ὁ τύπος τῆς τεχνολογίας ποὺ συναντοῦμε μέσα σὲ αὐτὴν ἀντανανκλᾶ τὴ διόγκωση τοῦ ὑπολογιστικοῦ φρονήματος, ποὺ ὀδηγεῖ σὲ παρὰ φύσιν συμπεριφορὲς καὶ στὴν ἀλλοτρίωση⁸. Στὸ κέντρο τῆς λογικῆς αὐτοῦ τοῦ οἰκονομικοῦ μοντέλου βρίσκεται ἡ συνεχῆς ἀνάπτυξη καὶ ἡ ἀπεριόριστη κατανάλωση, ποὺ προκαλοῦν τὴν καταστροφὴ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, τὴν ἐξάντληση τῶν φυσικῶν πόρων καὶ αὐξάνουν τὸ εὖρος καὶ τὴν ταχύτητα τῆς ὑπερθέρμανσης τοῦ πλανήτη καὶ τῆς κλιματικῆς ἀλλαγῆς, μὲ ὀλέθριες συνέπειες γιὰ τοὺς ἀνθρώπινους πληθυσμούς, ἰδιαίτερα γιὰ τοὺς πιὸ εὐάλωτους.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ ἀποσαφηνισθεῖ τὸ ἐξῆς: ἡ τεχνολογία δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν κατεστημένη

f%80%cf%8c%cf%80%ce%b5%ce%b9%cf%81%ce%b1-%ce%b4%ce%b9%ce%b5%cf%81%ce%b5%cf%8d%ce%bd%ce%b7%cf%83%ce%b7%cf%82-%cf%84%cf%89%ce%bd-%ce%b8%ce%b5%ce%bf%ce%bb%ce%bf%ce%b3%ce%b9%ce%ba%cf%8e%ce%bd/[30.9.2023] καὶ ὁ ἴδιος, «*Machina ex deo*: στοχασμοὶ γύρω ἀπὸ τὸν θεολογικὸ πυρῆνα τῆς σύγχρονης τεχνολογίας», Δ. Γερούκαλης (ἐπιμ.), *Μετάνθρωπος: Ζώντας σὲ ἕναν ψηφιακὸ κόσμο*, ἐκδ. Ἄρμος, Ἀθήνα 2018, σσ. 110-182, ἐδῶ σ. 123.

6. Βλ. ὅσα ἐνδιαφέροντα ἐπισημαίνει σὲ ὁμιλία του στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν στὶς 11.12.2012 ὁ Ν. Ἀλιμπράντης, μὲ τίτλο: «Κοινωνιολογία τοῦ χρήματος καὶ ἡ σύγχρονη ἐξέλιξη τοῦ Καπιταλισμοῦ», *Θεολογία* 83, 4 (2012), σσ. 123-145, ἰδίως σ. 132.

7. N. Chomsky, *Profit over People. Neoliberalism and global order*, New York 1998.

8. Βλ. Χρ. Τερέζης, «Κοσμολογικὰ ζητήματα στὴ Νεοπλατωνικὴ Φιλοσοφία καὶ στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία», στό: *Ἡ Ὁρθοδοξία ὡς κληρονομία: Φιλοσοφία καὶ Θεολογία στὴν ἐποχὴ τῶν Πατέρων*, τόμ. Γ', Ἑλληνικὸ Ἄνοικτο Πανεπιστήμιο, Πάτρα 2008, σσ. 121-185, ἐδῶ σσ. 161-162.

κοινωνικοοικονομική ιδεολογία· διαπλέκεται στενά με ζητήματα οικονομικών συμφερόντων, πολιτικών συσχετισμών, ιδεολογίας και εξουσίας. Δεν ήταν ποτέ «ουδέτερη» σε σχέση με τη λογική και τη δυναμική της οικονομίας της αγοράς⁹. Με σαφήνεια ο Πάπας Φραγκίσκος στην οικολογική του Έγκύκλιο *Laudato si*¹⁰, εκφράζοντας τη χριστιανική πρωτοπορία, εξηγεί: «Η συμμαχία μεταξύ τεχνολογίας και οικονομίας καταλήγει να παραμελήσει καθετί που δεν συμβάλλει στα άμεσα συμφέροντά τους» [§ 54]. Και παρακάτω επισημαίνει: «Πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι τα τεχνολογικά προϊόντα δεν είναι ουδέτερα, διότι δημιουργούν ένα πλαίσιο που καταλήγει να καθορίζει τον τρόπο ζωής και να διαμορφώνει τις κοινωνικές δυνατότητες στην κατεύθυνση των συμφερόντων ορισμένων ισχυρών ομάδων. Μερικές επιλογές, που μπορεί να φαίνονται καθαρά εργαλειακές, στην πραγματικότητα είναι επιλογές που έχουν σχέση με το είδος της κοινωνίας που σκοπεύουν να οικοδομήσουν» [§ 107].

2. Η αναγκαιότητα της Σάρκωσης

Άπέναντι στο τεχνο-οικονομικό παράδειγμα, το οποίο στηρίζεται στον ατομισμό και τη θεσμοποιημένη άπληστία, που συνθλίβει τον άνθρωπο και τη ζωή, εξαυλώνοντας αγαθά και σχέσεις και διαρρηγνύοντας το κοινωνείν μεταξύ των ανθρώπων αλλά και τον δεσμό τους με τη φύση, ή Όρθόδοξη Έκκλησία καλείται να διατυπώσει ένα διαφορετικό υπόδειγμα ζωής, από τη σκοπιά της θεολογίας της και της ζωής της. Μετά από όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, είναι φανερό η αναγκαιότητα της Σάρκωσης σήμερα. Αυτή είναι ο βασικός άξονας μιᾶς θεολογικής κατάθεσης που θέλει να ἐμπνεύσει τὴν πιὸ καθαρὴ καὶ βαθειὰ θετικὴ

9. Βλ. τὸν προβληματισμὸ που ἀναπτύσσει ὁ Δ. Μπεκριδάκης, «Ἀπόπειρα Διερεύνησης τῶν Θεολογικῶν ὄρων ἄρθρωσης τοῦ Τεχνικοῦ Φαινομένου» καὶ ὁ ἴδιος, «Machina ex deo...», ὁ.π., ἰδίως σσ. 115, 173, 180.

10. Encyclical Letter *Laudato si'* of the Holy Father Francis on Care of our common home (2015), https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html [6.9.2023]. Βλ. τὴν Έγκύκλιο Έπιστολὴ στα ἑλληνικά: Πάπας Φραγκίσκος, *Δοξασμένος νά'σαι: Πάνω στὴ φροντίδα τῆς κοινῆς μας οἰκίας*, ἐκδ. Ἱερᾶς Συνόδου Καθολικῆς Ἱεραρχίας Ἑλλάδος, χ.τ. 2015.

ἀξιολόγηση τῆς ὕλικῆς ὑπόστασης ἀνθρώπου καὶ φύσεως, καθὼς ἐπίσης καὶ μιὰ στάση ζωῆς, ἡ ὁποία θὰ ἀποτελεῖ σημεῖο καὶ θεμέλιο μιᾶς «κοινωνίας τῆς ἀγάπης, τοῦ μοιράσματος καὶ τῆς ἀλληλεγγύης». Ἡ σωτηρία θεμελιώνεται στὴν Ἐνσάρκωση τὴν Ἐνανθρώπηση καὶ συνάμα «ὕλοποίηση» τοῦ Θεοῦ Λόγου¹¹. Ἡ Σάρκωση ἀποτελεῖ τὸ κεντρικὸ γεγονός τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ φανερώνεται ὡς μέγα μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ ὅπου ὅλα τὰ μυστήρια ἀντλοῦν τὴν ὑπαρξή τους. Ὁ θεολογικὸς λόγος τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας ἔχει ἀναδειξεῖ τόσο πολὺ τὴν ἀξία τῆς ὕλης καὶ τοῦ σώματος μέσῳ τῆς Σάρκωσης, πὸν μποροῦμε νὰ μιλάμε γιὰ «ὀρθόδοξο ὕλισμό», γιὰ «θεολογία τῆς ἀφῆς» καὶ γιὰ «Ἐκκλησία τῆς Σαρκώσεως»¹².

Ἡ θεολογία τῆς Σάρκωσης εἶναι σήμερα ἀναγκαία καὶ γιὰ ἓναν ἄλλο λόγο· δὲν εἶναι λίγοι ἐκεῖνοι οἱ χριστιανοὶ πὸν πρεσβεύουν ὅτι σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ σωτηρία τῶν ψυχῶν καὶ μόνον. Καθετὶ τὸ ὕλικὸ θεωρεῖται γι’ αὐτοὺς δευτερεύον, ἀφοῦ ὁ ὕλικὸς κόσμος εἶναι προσωρινὸς καὶ προορισμένος νὰ ἀντικατασταθεῖ στὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ μὲ ἓναν κόσμον ἄυλο ἢ πνευματικόν. Ἄλλοι πάλι ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ θεολογία δὲν ἔχουν καμμία δουλειὰ μὲ ζητήματα πολιτικά, ἐπιστημονικά, τεχνοκρατικά. Αὐτὰ ἀνήκουν στὴν ἀρμοδιότητα τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν ἐπιστημόνων.

11. *Ἰω.* 1, 14. Βλ. –μεταξὺ πολλῶν– Πρωτοπρ. Γεώργιος Δ. Μεταλληνός, «Ἰλικὴ κτίση, ἀγιαζόμενη καὶ ἀγιαζουσα», <https://www.pemptousia.gr/2014/05/iliki-ktisi-agiazome-ni-ke-agiazousa/> [30.9.2023]. Ἐπίσης βλ. ὅσα ἐξαιρετικὰ γράφει ὁ Χρ. Γιανναρᾶς, *Τὸ πραγματικὸ καὶ τὸ φαντασιώδες στὴν Πολιτικὴ Οἰκονομία*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1989, ἰδιαιτέρως σσ. 258-261.

12. Ἕνας ἀπὸ τοὺς σύγχρονους θεολόγους πὸν ἔχει προβάλλει καὶ ἀναπτύξει τὴ θεολογία τῆς σαρκώσεως καὶ τὴ συνδέει μὲ τὶς προκλήσεις τῶν καιρῶν μας εἶναι ὁ καθηγητὴς Χρ. Σταμούλης. Γιὰ τὸν Σταμούλη, ἡ θεολογία τῆς σαρκώσεως εἶναι μία θεολογία φιλόνητο, μία θεολογία τῆς συγκατάβασης ἢ τῆς πρόσληψης ἢ τῆς φιλοξενίας. Ὁ πολιτισμὸς τῆς σαρκώσεως πὸν προβάλλει μέσα ἀπὸ τὸ ἔργο του κατανοεῖται ἀντισυμβατικά, ὄχι ἰδεαλιστικά, πέρα ἀπὸ ἠθικισμοὺς καὶ ψυχολογικὰς ἐκρήξεις καθαρότητος, μὲ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ὕλικὴ ὑπαρξή, μὲ τὴ διπλὴ ἔννοια τοῦ σώματος καὶ τῆς κοινωνίας. Ὁ λόγος του προσφέρει τὴ θεολογικὴ βάση γιὰ ἓναν λόγο διαμαρτυρίας γιὰ τὸ κοινωνικὸ καὶ θεσμικὸ κακόν. Βλ. ἐνδεικτικὰ τὰ ἔργα του: *Κάλλος τὸ Ἅγιον*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2004, ἰδίως σσ. 197-199 γιὰ τὴ «θεολογία τῆς ἀφῆς»· *Ὡσπερ ξένος καὶ ἀλήτης ἢ Σάρκωση: ἡ μετανάστευση τῆς ἀγάπης*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2010· *Ἡ γυναίκα τοῦ Λῶτ καὶ ἡ σύγχρονη θεολογία*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2014· *Ἔρωσ καὶ θάνατος. Δοκιμὴ γιὰ ἓναν πολιτισμὸ τῆς σάρκωσης*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2019.

Τέτοιες τάσεις ἐμποδίζουν τὴν Ἐκκλησία νὰ νοηματοδοτήσῃ τὴν ὑπαρξή της, τὸν τρόπο παρουσίας της στὸ παρὸν καὶ στὴν ἱστορία ὡς Ἐκκλησία τῆς σαρκώσεως. Ὁ Λόγος φαίνεται νὰ σαρκώνεται στὰ λόγια¹³. Ὁ μακαριστὸς Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης (Ζηζιούλας) μὲ αὐτοκριτικὸ πνεῦμα παραδεχόταν ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν ἔχει κάνει ὅσα θὰ ἔπρεπε γιὰ τὶς μεγάλες προκλήσεις τῆς ἐποχῆς μας, ὅπως αὐτὲς τοῦ περιβάλλοντος. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα, ἔλεγε, εἶναι ὅτι ἀπουσιάζει ἡ ἔννοια τῆς ἁμαρτίας κατὰ τῆς φύσεως¹⁴, ἀλλὰ ἐπίσης, θὰ προσθέταμε, καὶ ἡ θεώρηση τῆς ἁμαρτίας ὡς συλλογικῆς καὶ δομικῆς.

Ὅσο κι ἂν παρόμοιες τάσεις καὶ παρεκκλίσεις ἀδυνατίζουν τὴ φωνὴ τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ἀποδυναμώνουν τὴ μαρτυρία της στὸν κόσμο, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι αὐτὴ φτωχαίνει θεολογικὰ καὶ πνευματικὰ. Ἡ Ὁρθοδοξία φέρει μέσα της, στὴν οὐσία της, δυναμικά-προφητικὰ ἀντισώματα. Διατηρεῖται ἀλώβητος ὁ μυστηριακὸς καὶ σωτηριολογικὸς χαρακτήρας της. Διατηρεῖται ὁ εὐχαριστιακὸς ὀραματισμὸς της, ποὺ εἶναι ἡ εὐχαριστιακὴ ἀναφορὰ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς στὴ ζωὴ τοῦ Θεοῦ.

Ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν ὕλική κτίση καὶ τὸ θετικὸ της ἀντίκρουσμα ὁμολογεῖται πανηγυρικὰ στὴν Ὁρθόδοξη Λατρεία, στὰ ὄρια τῆς ὁποίας ἡ ὕλη προσλαμβάνεται στὴ «σάρκα» τοῦ Χριστοῦ γιὰ τὸν ἁγιασμό της. «Παρατείνεται, ἔτσι, τὸ γεγονός τῆς Σαρκώσεως, ὁ ἐνθρονισμὸς “τῆς πληοῦ εἰς τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ” (Ἰωάν. Σιναΐτης)»¹⁵. Ἡ Ἐκκλησία στὴ Θ. Λατρεία ἀγκαλιάζει ὅλη τὴ φύση, σέβεται τὸν μόχθο τοῦ ἀνθρώπου, καταφάσκει στὰ βιοτικὰ καὶ στὶς ὕλικές ἀνάγκες, δὲν τὶς ἀπορρίπτει,

13. Ἐχει δίκιο ὁ Χρ. Σταμούλης ὅταν λέει: «Στὴν πράξη ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας κινεῖται κατὰ κανόνα [...] στὰ ὄρια ἐνὸς παλαιοδιαθηκικοῦ τρόπου, τουτέστιν στὰ ὄρια μιᾶς ἄσαρκης πραγματικότητας ποὺ ἀδυνατεῖ νὰ πληρωθεῖ». Ὁ ἄνθρωπος ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας «ἀρνεῖται τὴν ἀνάγκη τῆς ἔνσαρκης λειτουργίας μετὰ τὴ λειτουργία, δηλ. τὴν ἀνάγκη τῆς πράξης τῆς ἄσκησης τῆς εὐχαριστιακῆς ἀγάπης ἐντὸς συγκεκριμένου χώρου καὶ χρόνου...» (βλ. ὁ ἴδιος, *Ὡσπερ ξένος καὶ ἀλήτης ἢ Σάρκωση...*, ὁ.π., σ. 16 καὶ 19 ἐξ. Πρβλ. σὲ πολλὰ σημεία τοῦ ἔργου του: *Φάγαμε Ἥττα. Κείμενα γιὰ τὸν αὐτοεγκλωβισμό τῆς Ὁρθοδοξίας*, ἐκδ. Ἄρμος, Ἀθήνα 2021).

14. Ἀναρωτιόταν: «Ποιὸς πνευματικὸς ἐπέβαλε ἐπιτίμιο σὲ κάποιον ποὺ ἐμόλυνε τὸ περιβάλλον; Καὶ ποιὸς πιστὸς πίστεψε ποτέ, ὅτι ἁμάρτησε, ἐπειδὴ κατέστρεψε τὸ περιβάλλον;» [Μητρ. Περγάμου Ἰωάννης (Ζηζιούλας), «Περὶ Ὁρθοδοξίας καὶ Πολιτισμοῦ...», ὁ.π., σ. 4].

15. Γεώργιος Δ. Μεταλληρός, «Ἵλική κτίση, ἁγιαζόμενη καὶ ἁγιάζουσα», ὁ.π.

ἀλλά «τίς ἀνάγει στὸ οὐσιῶδες». Ἔτσι, «ξανάρχεται ἡ ἄρμονία στὴ σπασμένη ἀπὸ τὴν ἀμαρτία ἐνότητα»¹⁶.

Ἄλλωστε τὸ ἐκκλησιαστικὸ γεγονός εἶναι ἕνας τρόπος βίου, τρόπος πραγματικῶν ὑλικῶν σχέσεων καὶ καθημερινῆς ἔμπρακτης σχέσης μὲ τὴν ὑλικὴ πραγματικότητα. Τὸ ἴδιο τὸ γεγονός ποὺ συγκροτεῖ τὴν Ἐκκλησία εἶναι ἕνα δεῖπνο, εἶναι βρώση καὶ πόση ὑλικῆς τροφῆς – ἄρτου καὶ οἴνου¹⁷. Ἐξ ἄλλου, αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ βασικὴ πράξη τοῦ μοιράσματος τῆς Εὐχαριστίας γίνεται κατανοητὴ ὡς μιὰ οἰκολογικὴ-«κοινωνικὴ» ἀρχή. Μοιράζεται σὲ ὅλους ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ὑπάρχει, ποὺ δόθηκε ὡς δῶρο. Αὐτὴ ἀκριβῶς τὴν πίστη δηλώνει ἡ ἀναφορὰ τῶν πάντων στὸν Θεὸ μετ' εὐχαριστίας καὶ ἡ ὁμολογία τῆς Ἐκκλησίας στὴν κεντρικὴ στιγμή τῆς θείας Λειτουργίας της: «τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν, σοὶ προσφέρομεν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα»· δηλαδὴ τὰ πάντα, καὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς καὶ τὰ οἰκονομικὰ μέσα, ἀνήκουν κατὰ κυριότητα στὸν Θεό. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι κάτοχος καὶ ιδιοκτήτης τους. Ὁ Θεὸς τὰ χαρίζει σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, μὲ σκοπὸ νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν ὅλοι γιὰ νὰ καλύψουν τίς ἀνάγκες τους, γιὰ μιὰ ζωὴ ἀληθινὴ καὶ πλήρη. Ὑπὸ τὴν ἐννοια αὐτῆ, ἡ Εὐχαριστία μπορεῖ νὰ βρεῖ τὴ συνέχειά της στὸ «ἀπλὸ γεῦμα ὡς οἰκολογικὴ συμβολικὴ πράξη» καὶ σὲ ἕναν ἀνανεωμένο ἀσκητισμὸ γιὰ χάρη ὅλης τῆς δημιουργίας¹⁸. Ὅπως θὰ ἔγινε κατανοητό, ἡ μέριμνα δὲν ἀφορᾷ μόνο τὴ διαφύλαξη τοῦ περιβάλλοντος¹⁹, ἀλλὰ περιλαμβάνει

16. Βλ. Καίτη Χιωτέλλη, «Ἡ Ἐκκλησία καὶ τὰ βιοτικά», *Σύνορο* 31 (1964), σσ. 162-171, σσ. 162 ἔξ. καὶ 171.

17. Βλ. Χ. Γιανναράς, *Τὸ πραγματικὸ καὶ τὸ φαντασιῶδες στὴν Πολιτικὴ Οἰκονομία*, ὁ.π., σ. 259.

18. Πιὸ ἀναλυτικὰ βλ. στό: Στ. Τσομπανίδης, *Μετα-λειτουργία. Ἡ ὀρθόδοξη συμμετοχὴ στὴν κοινὴ χριστιανικὴ μαρτυρία γιὰ δικαιοσύνη, εἰρήνη καὶ ἀκεραιότητα τῆς δημιουργίας*, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2009, ἐνότ. 2.1.1 καὶ 2.2.1.3. Ἐπίσης στὴ μελέτη μας: «Ἡ συμβολὴ τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας στὴ διαμόρφωση μιᾶς οἰκουμενικῆς περιεκτικῆς οἰκολογίας», *Ἐκκλησία τῆς Ἐξόδου. Οἰκουμένη – Κοινωνία – Ἄνθρωπος*, ἐκδ. Ostrakon, Θεσσαλονίκη 2018, σσ. 147-162.

19. Πολὺ σωστὰ ὑπογραμμίζεται ὅτι «ἡ εὐθύνη γιὰ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ περιβάλλοντος δὲν πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζεται ἀποσπασματικὰ ὡς “οἰκολογικὴ συνείδηση”, οὔτε μπορεῖ νὰ ἐξαντλεῖται σὲ μεμονωμένες ἐνέργειες “προστασίας τοῦ περιβάλλοντος”. Ἀντίθετα, ὀφείλει νὰ ἀντανάκλᾳ μιὰ εὐρύτερη ὑπαρξιακὴ στάση καὶ συμπεριφορὰ, ποὺ θὰ ἀγκαλιάζει τὸ σύνολο τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας –ἄρα καὶ τὴν τεχνική– σὲ μιὰ χειρονομία προσφορᾶς τῆς στὸν Τριαδικὸ Θεό» (Δ. Μπεκρινδάκης, «*Machina ex deo...*», ὁ.π., ἰδίως σ. 175).

επίσης την κοινωνική και οικονομική δικαιοσύνη, όπως επίσης και την ειρήνη με άλλα λόγια, περιλαμβάνει την προστασία της ιστορίας όλων των ζωντανών οργανισμών απέναντι στις επιδράσεις μιας ανθρώπινης ιστορίας της βίας.

Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχει μπολιάσει τὴν οἰκουμενικὴ σκέψη με αὐτὴν τὴν οἰκολογικὰ καὶ κοινωνικὰ εὐαίσθητη θεολογία καὶ ἔχει συμβάλει ὥστε νὰ ὑπάρχει μίᾳ συνολικὴ συμφωνία στὸν τρόπο ποὺ διαβάζονται ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ κοινότητα τὰ «σημεῖα τῶν καιρῶν».

3. Ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνηση πρὸς μιὰ δίκαιη καὶ βιώσιμη κοινωνία

Ἀπὸ τὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '70 ἡ χριστιανικὴ κοινότητα στρέφεται πρὸς τὸ ἀγωνιώδες ἐρώτημα ἂν εἶναι ἐφικτὴ μιὰ ἀναστροφή τῆς ὁμολογουμένως καὶ ἐξ ἀντικειμένου καταστροφικῆς παγκόσμιας τάξης πραγμάτων. Κοντὰ στὴ συζήτηση γιὰ τὴν ἀνάπτυξη, τὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν αὐτονομία τῶν λαῶν, ἔρχονται νὰ προστεθοῦν καὶ ἄλλες προκλήσεις²⁰. Τὰ προβλήματα τῆς τεχνολογίας καὶ τοῦ περιβάλλοντος ἐλκύουν τὴν προσοχὴ τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου. Πρὶν ἀκόμη συζητηθεῖ σὲ εὐρεία κλίμακα ἡ ἔκθεση τῆς Ὀμάδας τῆς Ρώμης (Club of Rome) γιὰ τὰ «ὄρια τῆς ἀνάπτυξης», οἱ θέσεις τῆς ἔκθεσης αὐτῆς εἶχαν ἤδη ἀπασχολήσει τὸ Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν (=Π.Σ.Ε.). Ἀναζητώντας βασικὰ στοιχεῖα κάποιου νέου «παραδείγματος», ποὺ θὰ περιελάμβανε τὶς μελλοντικὲς οικονομικὲς, πολιτικὲς, οἰκολογικὲς καὶ τεχνολογικὲς προοπτικὲς στὴν πολυμορφία τους, τὸ Π.Σ.Ε. ὀραματίσθηκε μιὰ «δίκαιη, συμμετοχικὴ καὶ βιώσιμη κοινωνία» (Just, Participatory, Sustainable Society = JPSS). Ἡ κεντρικὴ ἔννοια τῆς «βιώσιμης κοινωνίας» (sustainability society) θὰ διαδραματίσει σημαντικὸ ρόλο στὴν κατοπινὴ ἐξέλιξη τῆς οἰκουμενικῆς κοινωνικῆς σκέψης. Μὲ τὴν ἔννοια αὐτὴ στρέφεται ἡ προσοχὴ στὴν ἀναζήτηση τῶν συνεπειῶν τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ τεχνολογικῆς ἐξέλιξης

20. Πιὸ ἀναλυτικὰ γιὰ αὐτὸ καὶ τὰ παρακάτω βλ. Στ. Τσομπανίδης, *Μετα-λειτουργία*, ὁ.π., κυρίως σσ. 60 κ.έ. καὶ 351-366.

για τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητας, συνδέοντάς το μὲ τὸ εὐρύτερο πλαίσιο τοῦ μέλλοντος τῆς δημιουργίας.

Ὅταν στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '80 στὴν ΣΤ' Γενικὴ Συνέλευση στὸ Βανκούβερ (1983) τὸ ὄραμα αὐτὸ θὰ τὸ διαδεχθεῖ «ἡ συνοδικὴ πορεία γιὰ δικαιοσύνη, εἰρήνη καὶ διαφύλαξη τῆς δημιουργίας», ἡ ἀκεραιότητα σύνολου τοῦ δημιουργημένου ἀπὸ τὸν Θεὸ κόσμου θὰ καταστῆ κεντρικὸς στόχος τῆς οἰκουμενικῆς κλήσης ἕως σήμερα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἔκκληση γιὰ τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς οἰκονομίας ποὺ θὰ ὑπηρετεῖ τὴ ζωὴ, ἐπείγοντα χαρακτηῖρα ἔχει ἡ κλήση τοῦ Π.Σ.Ε. πρὸς ὅλες τὶς Ἐκκλησίες-μέλη καὶ τοὺς οἰκουμενικοὺς ἐταίρους νὰ δώσουν στὸ θέμα τῆς ἀπειλῆς τῆς ἀλλαγῆς τοῦ κλίματος τὴν προτεραιότητα καὶ τὴν προσοχὴ ποὺ ἀξίζει ἢ καθολικὴ καὶ χωρὶς προηγούμενο κλιματικὴ κρίση, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπειλοῦνται περισσότερο οἱ φτωχοὶ καὶ οἱ μελλοντικὲς γενιές²¹.

Αὐτὸ ποὺ εἶναι ἐντελῶς νέο σήμερα καὶ χρειάζεται νὰ σημειωθεῖ εἶναι ἡ ἐκπληκτικὴ συμφωνία ποὺ συναντᾶ κανεὶς στὴν ἀνάλυση καὶ τὴ θεολογικὴ τοποθέτηση διαφορετικῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, σὲ μία ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἡ ὑποδούλωση τῶν ἀνθρώπων στὴν ἀγορὰ καὶ τὸ τεχνο-οικονομικὸ μοντέλο ἀποκτᾶ θρησκευτικὰ, ὀλοκληρωτικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ ποὺ μπροστά «στὰ συμφέροντα τῆς θεοποιημένης ἀγορᾶς» καὶ στοὺς «ἱεροποιημένους μηχανισμούς» τῆς ἀπορρίπτεται κάθε διορθωτικὴ προσπάθεια· ὅτιδήποτε εἶναι εὐθραυστο –ἀνθρωποι, κοινωνίες, χώρες, περιβάλλον– παραμένει ἀνυπεράσπιστο. Συγκεκριμένα, πολλὲς εἶναι οἱ ὁμοιότητες μεταξὺ τῶν τοποθετήσεων τοῦ Πάπα Φραγκίσκου, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου καὶ τῶν κειμένων ποὺ παρήχθησαν ἀπὸ τὸ Π.Σ.Ε. ἀπὸ τὸ 2012 καὶ ἐντεῦθεν.

Ἡ συμφωνία ἐκφράζεται στὶς παρακάτω βασικὲς δηλώσεις²²:

1. Ἡ αὐξανόμενη ἀνισότητα καὶ ἀδικία, ποὺ ἔχουν τὶς ρίζες τους στὸ σημερινὸ οἰκονομικὸ σύστημα, συνδυάζονται μὲ τὸν ξέφρενο καταναλωτισμὸ καὶ τὴν παγκοσμιότητα τῆς ἀδιαφορίας γιὰ τοὺς φτωχοὺς καὶ τὸ περιβάλλον. Μὲ ἀπαράμιλλο τρόπο ὁ Πάπας Φραγκίσκος

21. Βλ. τὴ Δήλωση τῆς ΙΑ' Γενικῆς Συνέλευσης τοῦ Π.Σ.Ε. στὴν Καρλσρούη/Γερμανία (2022) "The Living Planet: Seeking a Just and Sustainable Global Community", <https://www.oikoumene.org/resources/documents/the-living-planet-seeking-a-just-and-sustainable-global-community> [19.5.2023].

22. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ καὶ γιὰ ὅσα ἀκολουθοῦν βλ. σὲ μελέτες ποὺ περιλαμβάνονται στὸ βιβλίο μας *Ἐκκλησία τῆς Ἐξόδου*, ὅ.π., ἰδίως σσ. 120 κ.έ., 136-140, 147 κ.έ.

θά τὸ διατυπώσει αὐτὸ μὲ τὴν περίφημη φράση: «αὐτὴ ἡ οἰκονομία φρονεῖ»²³ καὶ ἀνθρώπους καὶ γῆ.

2. Γι' αὐτὸ εἶναι χρέος τῶν χριστιανῶν νὰ ἀφουγκραστοῦν τὸν στεναγμὸ καὶ τῶν φτωχῶν καὶ τῆς γῆς. Πρὸς αὐτὴν τὴν προοπτικὴ χρειάζεται μία σφαιρικὴ καὶ περιεκτικὴ (integral) προσέγγιση, ἡ ὁποία θὰ λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τῆς καὶ τὸ περιβάλλον καὶ τὴν κοινωνία καὶ τὴν οἰκονομία, καὶ θὰ ἐνδιαφέρεται νὰ ἀναλάβει συγκεκριμένες ἀντιδράσεις πρὸς αὐτὴν καὶ τὴ ριζικὴ ἀλλαγὴ τοῦ τρόπου ζωῆς ποὺ αὐτὴ ἀναπαράγει.

3. Κάθε πράξη ἐκμετάλλευσης, ρύπανσης καὶ παράχρησης τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ ἀναγνωρίζεται ὡς «ἀμαρτία» (πρόκειται γιὰ θέση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου²⁴, τοῦ πρώτου θρησκευτικοῦ ἡγέτη ποὺ ἐξέφρασε μιὰ τέτοια ἄποψη).

4. Τὰ οἰκολογικὰ προβλήματα ἀφοροῦν ὅλα τὰ ἀνθρώπινα ὄντα, ἀλλὰ αὐτὰ ποὺ ὑφίστανται κυρίως τὶς συνέπειες εἶναι οἱ κατώτερες κοινωνικὲς τάξεις, οἱ φτωχοὶ καὶ οἱ ἀποκλεισμένοι. Ἔτσι τὰ οἰκολογικὰ προβλήματα συνδέονται μὲ τὴ δικαιοσύνη.

5. Σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν «ἄσαρκη πνευματικότητα» προτείνεται μία «μεταμορφωτικὴ πνευματικότητα». Ἡ «μεταμορφωτικὴ πνευματικότητα» συνδέει ἄρρηκτα τὴν ἄσκηση, τὴν προσευχὴ καὶ τὰ μυστήρια μὲ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ δικαιοσύνη καὶ μὲ τὴν κοινωνικὴ καὶ περιβαλλοντικὴ μέριμνα. Ἔχει τὴ ρίζα τῆς στῆν Εὐχαριστία, ἡ ὁποία πρέπει νὰ συνεχίζεται στὸν κόσμο ὡς «λειτουργία μετὰ τὴ Λειτουργία».

Κάνοντας ἐδῶ μιὰ γενικὴ παρατήρηση, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποστηρίξει ὅτι ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνηση πολλὲς φορὲς στῆ διαδρομὴ τῆς διαδραμάτισε σημαντικὸ ρόλο στῆν ἀλλαγὴ τοῦ τρόπου συν-ειδητοποίησης τῶν προβλημάτων τῆς σύγχρονης ἐποχῆς²⁵, στῆν ὁποία ἄλλα τμήματα τῆς διεθνούς κοινότητας μόνο μὲ δισταγμοὺς ἀνοίχθηκαν.

23. Βλ. Πάπας Φραγκίσκος, *Ἡ χαρὰ τοῦ Εὐαγγελίου: Ἀποστολικὴ Παραίνεση «Ἡ χαρὰ τοῦ Εὐαγγελίου»* γιὰ τὴν ἀναγγελία τοῦ Εὐαγγελίου στὸν σημερινὸ κόσμο, ἐκδ. Ἱερᾶς Συνόδου Καθολικῆς Ἱεραρχίας Ἑλλάδος, χ.τ. 2014, σ. 44, § 53.

24. Βλ. π. Ἰωάννης Χρυσανγῆς, *Βαρθολομαῖος – Ἀποστολὴ καὶ Ὅραμα*, πρόλογος Πάπας Φραγκίσκος καὶ Προκόπιος Παυλόπουλος, μετάφρ.-ἐπιμ. ἐκδόσης Β. Ἀργυριάδης, ἐκδ. Ἐν πλῶ, Ἀθήνα 2018, σσ. 240-241.

25. Βλ. ὅσα ἀξιοσημείωτα ἀναφέρει ὁ Χρ. Τσιρώνης στὸ βιβλίο του: *Θρησκεία καὶ Κοινωνία στῆ Δεύτερη Νεωτερικότητα: Λόγοι, διάλογοι καὶ ἀντίλογοι* στὸ ἔργο τοῦ Ul. Beck, ἐκδ. Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2018, ἰδίως σσ. 241-246 καὶ 247-260.

4. Τοποθετήσεις τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας στὴν οἰκουμενικὴ πορεία γιὰ μιὰ δίκαιη καὶ βιώσιμη κοινωνία

Ἡ προαναφερθεῖσα οἰκουμενικὴ σύγκλιση καὶ ἡ ὀπτικὴ τῆς ἐνιαίας σύλληψης καὶ ἀλληλεξάρτησης τοῦ κόσμου εἶναι κατὰ μεγάλο μέρος καρπὸς τῆς συμμετοχῆς τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στὶς συζητήσεις καὶ στὶς δραστηριότητες στὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση καὶ τῶν τοποθετήσεων τῆς σύγχρονης ὀρθόδοξης θεολογίας. Λόγω τοῦ περιορισμένου χρόνου, οἱ ἀναφορές μας θὰ περιορισθοῦν στοὺς πιὸ σημαντικοὺς ἀντιπροσωπευτικοὺς σταθμούς.

Ἐνα ἀπὸ τὰ πρῶτα ὀρθόδοξα βήματα, ποὺ παρακίνησαν γιὰ μετατόπιση σὲ οἰκουμενικὸ ἐπίπεδο στὴν ἔμφαση ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ στὴν καθολικὴ σωτηρία, ἀποτελεῖ ἡ συμβολὴ τοῦ Ν. Νησιώτη στὴ Γ' Γενικὴ Συνέλευση τοῦ Π.Σ.Ε. στὸ Νέο Δελχί (1961). Ἐκκινώντας ἀπὸ μιὰ κοσμικὴ-χριστολογικὴ θεώρηση τῶν ἐπιστολῶν πρὸς Κολοσσαεῖς 1, 15-20 καὶ Ἐφεσίου 1, 22, ὁ Νησιώτης ἔκανε ἀναφορὰ στὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ «νὰ ὀδηγήσει ὅλο τὸν κόσμο, ὁ ὁποῖος ἤδη στὸν Χριστὸ ἔχει σωθεῖ ἐν δυνάμει, μέσω τῆς χαρισματικῆς Ἐκκλησίας, στὴ σωτηρία καὶ νὰ τὸν καλέσει ἔτσι στὴν ἀδιάσπαστη ἐνότητά του»²⁶.

Στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '70, ὅταν ἐξετάζεται τὸ θέμα: «Ἡ σημασία τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀνθρωπότητας», δίνεται ἔμφαση μὲ βάση τὴ σκέψη τῶν Πατέρων στὴν ἀδιάσπαστη ἐνότητα Θεοῦ-ἀνθρώπου-φύσεως καὶ ἐπισημαίνεται ὅτι αὐτὸ ποὺ χρειάζεται εἶναι μιὰ «εὐλαβικὴ» καὶ «δεκτικὴ» στάση (reverent and receptive attitude) ἀπέναντι στὴ δημιουργία, μιὰ στάση ποὺ ἤδη εἶναι παροῦσα στὴν προσευχὴ καὶ στὸ μυστήριό τῆς Λατρείας.

Ὅταν στὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '70 διαπιστώνεται ἓνα νέο εἶδος κατάχρησης τῆς οἰκονομικῆς, στρατιωτικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς δυνάμεις καὶ γίνεται ἐνοχλητικὴ πλέον ἡ ἐπίγνωση τῶν «ὀρίων τῆς ἀνάπτυξης», οἱ Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίες θὰ ἐξηγήσουν ὅτι ἡ εὐχαριστιακὴ δυναμικὴ «ὀδηγεῖ εἰς μίαν “λειτουργίαν μετὰ τὴν Λειτουργίαν”, δηλαδὴ εἰς μίαν λειτουργικὴν χρῆσιν τοῦ ὕλικου κόσμου, εἰς ἓνα μετασχηματισμὸν

26. Βλ. Ν. Nissiotis, „Zeugnis und Dienst der orthodoxen Christenheit für die eine ungeteilte Kirche“, F. Lüpsen, *Neu Delhi Dokumente. Berichte und Reden auf der Weltkirchenkonferenz in Neu-Delhi 1961*, Witten 1962, σσ. 407 ἔξ., ἐδῶ σσ. 409 καὶ 417.

τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνικότητος εἰς κοινωνίαν, τοῦ καταναλωτισμοῦ εἰς μίαν ἀσκητικὴν στάσιν ἀπέναντι τῆς δημιουργίας καὶ εἰς μίαν ἀποκατάστασιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπείας»²⁷. Αὐτὴ τὴ σύνδεση τῆς μυστηριακῆς μὲ τὴν κοινωνικὴ-κοσμικὴ διάσταση τῆς Εὐχαριστίας θὰ τὴν καταστήσουν περισσότερο πειστικὴ στὴν ΣΤ' Γενικὴ Συνέλευση τοῦ Π.Σ.Ε. στὸ Βανκούβερ. Ἐκτοτε οἱ ὀρθόδοξοι παρακινήσεις γιὰ τὴ σημασία ποῦ ἔχει ἡ Θ. Εὐχαριστία στὴν κοσμικὴ, καθολικὴ (wholistic) προσέγγιση τῆς σωτηρίας θὰ γίνουν ἀναπόσπαστο μέρος τῆς θεολογικῆς συστηματικῆς σκέψης τοῦ Π.Σ.Ε.²⁸

Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '90 οἱ ἄοκνες προσπάθειες καὶ πρωτοβουλίες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου γιὰ συμφιλίωση, ἀλληλεγγύη, οἰκολογικὴ καὶ κοινωνικὴ δικαιοσύνη θὰ ἔχουν ἄμεσες ἀνταντακλάσεις ὄχι μόνον στὸν ἐκκλησιαστικὸ, θρησκευτικὸ χῶρο, ἀλλὰ καὶ στὰ παγκόσμια πολιτικὰ πράγματα. Ὁ ἴδιος θὰ καθιερώσει τὶς Συνάξεις τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, οἱ ὁποῖες ἐγκαινίασαν μίαν ἀποφασιστικὴν φάση ὅσον ἀφορᾷ τὴν κατανόηση τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκολογικῆς εὐθύνης καὶ τῆς προφητικῆς ἀποστολῆς τῆς Ὁρθοδοξίας στὸν σύγχρονο κόσμο.

Ἰδιαίτερη ἀναφορὰ ἀξίζει στὴ διακήρυξη τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τὸ φθινόπωρο τοῦ 2008, στὴν ὁποία ὑπογραμμίζοταν χαρακτηριστικᾶ²⁹:

Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία διὰ τὴν ὄντολογικὴν ἐνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ τῆς θείας δημιουργίας, ὡς αὕτη ἐκφράζεται διὰ τοῦ ὅλου μυστηρίου τοῦ ἐν Χριστῷ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου, ἀποτελεῖ θεμελιώδη βᾶσιν διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν κόσμον [...]. Βιώσιμος οἰκονομία εἶναι ἐκεῖνη, ἡ ὁποία συνδυάζει τὴν ἀποτελεσματικότητα μὲ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν κοινωνικὴν ἀλληλεγγύην [...]. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία φρονεῖ ὅτι ἡ τεχνολογικὴ καὶ οἰκονομικὴ πρόοδος δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὀδηγοῦν εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ περιβάλλοντος καὶ τὴν ἐξάντλησιν τῶν φυσικῶν πόρων. Ἡ ἀπληστία διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ὕλικῶν ἐπιθυμιῶν ὀδηγεῖ εἰς τὴν πτώχευσιν

27. Βλ. «Ἡ οἰκουμενικὴ φύσις τῆς ὀρθοδόξου μαρτυρίας»: πορίσματα τοῦ εἰς Valamo Φιλλανδίας Ὁρθοδόξου Συμποσίου», *Ἐπίσκεψις*, ἔτος 8, ἀρ. 176 (15.10.1977), σσ. 9-15, ἐδῶ σσ. 13-14.

28. Αὐτὸ ἀποτελεῖ κεντρικὸ θέμα τοῦ βιβλίου μας *Μετα-λειτουργία*, ὁ.π.

29. Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, Κωνσταντινούπολις 12.10.2008 [βλ. *Ἐκκλησία*, 85, 10 (2008), σσ. 756-759, § 6, 8, 10].

τῆς φυγῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ περιβάλλοντος. Δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι ὁ φυσικὸς πλοῦτος τῆς γῆς δὲν εἶναι μόνον περιοσιὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ, πρωτίστως, δημιουργία τοῦ Θεοῦ: «τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, ἡ οἰκουμένη καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ» (Ψαλ. 23, 1). Ὅφειλομεν νὰ ἐνθυμώμεθα ὅτι, ὄχι μόνον αἱ σημεριναί, ἀλλὰ καὶ αἱ μελλοντικαὶ γενεαὶ ἔχουν δικαίωμα ἐπὶ τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν, τὰ ὁποῖα μᾶς ἔδωσε ὁ Δημιουργός.

Οἱ θέσεις αὐτές, ποὺ συμπεριλαμβάνουν ὀρθόδοξες τοποθετήσεις σὲ διάφορες οἰκουμενικὲς πρωτοβουλίες, ἐνσωματώθηκαν κατὰ λέξη καὶ ἐκφράστηκαν μὲ τὸν πλέον ἐπίσημο τρόπο στὰ κείμενα-ἀποφάσεις τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου στὴν Κρήτη (2016)³⁰. Μὲ ἀφετηρία καὶ κέντρο τῆ μυστηριακῆ –ιδιαιτέρα τὴν εὐχαριστιακῆ– ζωῆ τῆς Ἐκκλησίας, ἐπισημαίνεται ὅτι ἡ χριστιανικὴ ἀντιμετώπιση τῶν οικολογικῶν προβλημάτων ἀπαιτεῖ ριζικὴ ἀλλαγὴ τοῦ τρόπου ζωῆς, μετάνοια γιὰ τὴν ἐξάντληση τῶν φυσικῶν πόρων –πράξη ποὺ θεωρεῖται «ἀμαρτία»– ἀσκητικὸ ἦθος καὶ συγχρόνως καλλιέργεια στὸν ἄνθρωπο τῆς συνείδησης ὅτι εἶναι «οἰκονόμος» (steward) καὶ ἱερέας καὶ ὄχι κάτοχος τῆς δημιουργίας³¹.

Ὅπως κατὰ τὴν προσυνοδικὴ καὶ οἰκουμενικὴ πορεία, ἔτσι καὶ στὰ κείμενα τῆς Συνόδου ἀπορρίπτεται ἡ παραδοχὴ ὅτι ὁ ἀδυσώπητος ἀνταγωνισμὸς, ἡ πλεονεξία καὶ ἡ ἀπληστία εἶναι ὁ ἀπόλυτος νόμος ποὺ κυβερνᾷ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ, τὴν κοινωνία καὶ τὸ φυσικὸ περιβάλλον καὶ τονίζεται ἡ ἀναγκαιότητα μιᾶς οἰκονομίας ποὺ θὰ ὑπηρετεῖ τὴ ζωὴ καὶ θὰ συνδυάζει τὴν κατάλληλη διαχείριση τοῦ «κοινοῦ οἴκου» μὲ τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη. Βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ἀλληλεγγύης, ποὺ συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴ δικαιοσύνη, εἶναι ὅτι αὐτὴ ἐνδιαφέρεται καὶ γιὰ τὶς μελλοντικὲς γενεὲς καὶ γιὰ τὸ μέλλον τοῦ

30. Βλ. τὰ ἐπίσημα κείμενα τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στὴν ιστοσελίδα: https://www.holycouncil.org/official-documents_el [14.05.2023].

31. Βλ. τὴν «Ἐγκύκλιο τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», § 14: «... Εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας καταφάσκεται ἡ δημιουργία καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐνδυναμώνεται διὰ νὰ λειτουργῇ ὡς οἰκονόμος, φύλαξ καὶ “ἱερεύς” αὐτῆς, προσάγων ταύτην δοξολογικῶς τῷ Δημιουργῷ –“Τὰ Σὰ ἐκ τῶν Σῶν, Σοὶ προσφέρομεν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα”– καὶ καλλιερῶν εὐχαριστιακὴν σχέσιν μὲ τὴν κτίσιν. Ἡ ὀρθόδοξος αὐτὴ εὐαγγελικὴ καὶ πατερικὴ προσέγγισις στρέφει ἐπίσης τὴν προσοχὴν μας εἰς τὰς κοινωνικὰς διαστάσεις καὶ τὰς τραγικὰς ἐπιπτώσεις τῆς καταστροφῆς τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος».

κόσμου³². Έτσι, ἡ παραδοσιακὴ κατανόηση τῶν βασικῶν δικαιωμάτων, τὸ «δικαίωμα στὴ ζωὴ», διευρύνεται καὶ συμπεριλαμβάνει τὰ «δικαιώματα τῆς φύσεως» καὶ τὰ «δικαιώματα τῶν μελλοντικῶν γενεῶν».

Οἱ τοποθετήσεις αὐτὲς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου εἶναι κεφαλαιώδους σπουδαιότητας, συμπυκνῶνουν ἐμπειρίες καὶ ὁράματα ἀπὸ μία μακρὰ πορεία καὶ προσπάθεια. Ἀποτελοῦν στέρεη βάση γιὰ νέες ἐξορμήσεις τῶν ὀρθοδόξων μαζί με ἄλλους χριστιανούς καὶ με ἄλλους ἀνθρώπους ἄλλων δογμάτων (ἢ καὶ κανενὸς δόγματος), ποὺ ἐνδιαφέρονται καὶ ἀγωνίζονται γιὰ μιὰ δίκαιη καὶ βιώσιμη κοινωνία.

SUMMARY

The necessity of Incarnation:
*The contribution of Orthodox theology
 to the ecumenical process towards a just and sustainable society*

By Stylianos Tsompanidis, *Professor
 Aristotle University of Thessaloniki*

Living in a iconistic society that tends towards the dematerialization of goods and relationships, man is transformed by technology into an “indirect man”, alienated from his body, which is linked to his alienation and detachment from the body of the “other” and from nature, to which his body is connected. Combined with the predominance of economism and the transformation of the economy from industrial to technological-informational, an attitude of life is created that is not interested in relationship, but in the use, abuse and exploitation of both nature and people.

The theology of the Orthodox Church is therefore called to face the new challenges. She is challenged to respond from the core of her faith and the centre of her life, since it has highlighted the value of matter

32. Βλ. τὴν «Ἐγκύκλιο τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», § 14. Ἐπίσης τὸ κείμενο-ἀπόφαση: «Ἡ ἀποστολὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον», ἐνότ. ΣΤ', § 4 καὶ κυρίως § 10.

and the body through the Incarnation, which is revealed as the great mystery of the Church, from which the existence of all sacraments derives. It also continually highlights the value of matter through the Divine Liturgy as the essential source of Orthodox theology; a liturgy which involves the notion of communion, communication and fraternity with people and nature.

Orthodox theology has grafted ecumenical thought with its theology, which is characterised by a particular ecological and social sensitivity. It has also contributed to an overall agreement both in the way the Christian community discerns the “signs of the times” and in the determination for common ecumenical action for a just and sustainable society.